

ՓԱՆԻԿԻ ՄԵԾ ՍՈՒԳԸ

ԱՄԷՆՈՒՆ ԲԱՐԻ ՀԱՅՐԻԿԸ ՈՉ ԵՒՍ Է ...

Արդար Հ. Կոմիտասի յիշատակն օրհնութեամբ ...

Անսպասելի գոյժը կայծակի նման փայլատակեց Աշոցքէն Գիւմրի, Փանիկէն մինչեւ Տաշիր ու Երեւան, մինչեւ Ծաղկաձոր, ուր հոգեւոր առանձնութեան օրեր կ'անցընէին «Տիրամայր Հայաստան»ի ճամբարի Հայ Բոյրերը, իրենց Սրբազան Գերշն. Առաջնորդի հետ:

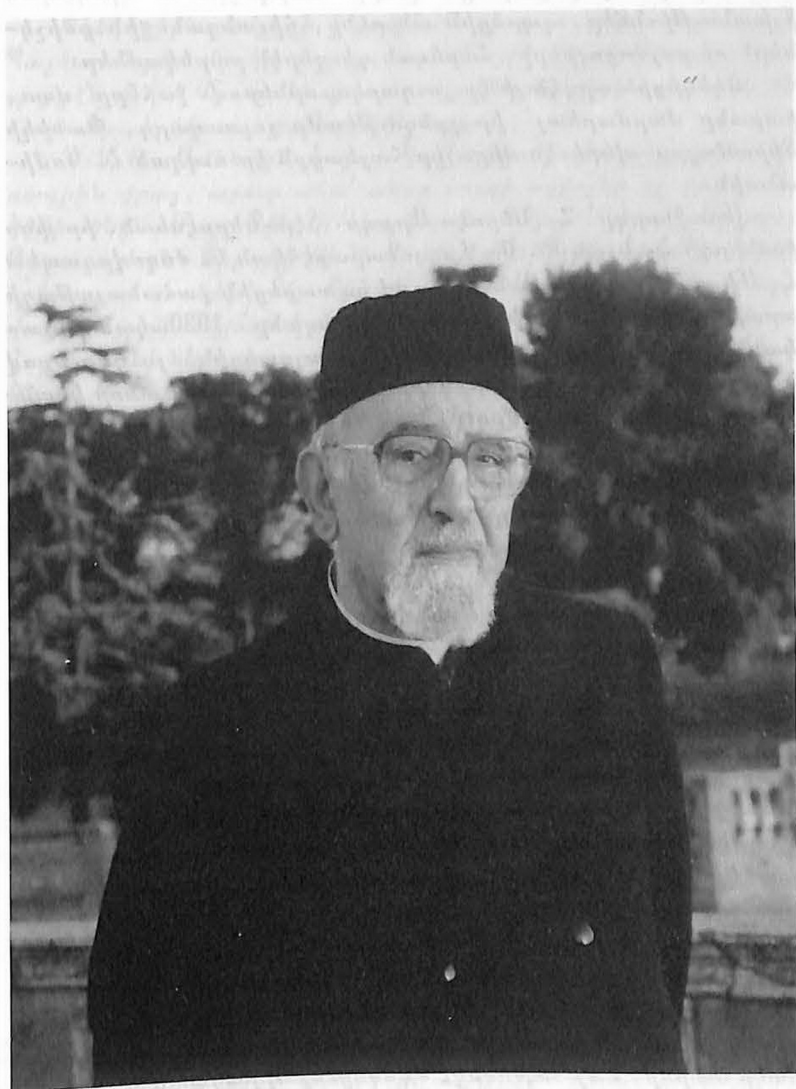
Մեր շատ սիրելի Հ. Կոմիտասի սիրտը կանգ առած էր, անակնկալօրէն, Աշոցքի «Տիրամայր Նարեկ»ի հիւանդանոցին մէջ, ուր գացեր էր՝ բժշկական քննութեան մը ենթարկուելու:

2 Սեպտեմբեր 1997, Երեքշաբթի գիշեր, ժամը 11.30, սրտի երակներու անօթային խցումի մը հետեւանքով, հակառակ շտապ օգնութեան սպասարկման բոլոր միջոցներուն, վերականգնանալու արագ փորձերուն, բժշկապետին ու բժիշկներու վարպետ միջամտութեանց, Կամիլեան Հ. Մարիոյի ձեռքերուն մէջ, Փանիկի ժիր ժողովրդապետը կ'աւանդէր հոգին, հազիւ կէս ժամ տեւող հոգեվարժէ մը ետք:

Ազգին ու ժողովուրդին հոգեւոր ծառայութեան նուիրուած արագաշարժ ու չէն վանականը՝ Հ. Կոմիտաս Վրդ. Մանուկեան ոչ եւս էր:

Ու կը հնչէր Փանիկի եկեղեցւոյ զանգը, տխուր հեծկտանքով լեցնելու Շիրակի դաշտավայրը, Արագածի ստորոտէն մինչեւ Սուրբ Ղազար սփռելու բոթը սրտաճմլիկ:

3 Սեպտեմբեր 1997, Չորեքշաբթի, երեկոյեան դէմ, քահանայական շուրջառով զգեստաւորուած, դազաղը կը ժամանէր Փանիկ. եկեղեցւոյ բակին մէջ՝ գիւղին աղջիկները ծաղիկներ

կը սփռէին առջեւէն: Արցունք կար բոլորին աչքերուն մէջ. Առաջնորդ Սրբազանն հագիւ կը զսպէր իր յուզմունքը:

Մտերիմներ փութացեր էին իրենց ցաւակցութիւնն յայտնելու, խմբուելով դազադին շուրջ. մարզային ու գիւղական իշխանութիւններ, դպրոցին տնօրէնը, հիւանդանոցին բժիշկներն ու բոյժ-քոյրերը, հարեւան գիւղերէն բարեկամներ:

Եկեղեցին արդէն լի էր յուղարկաւորներով. ջահերը՝ վառ, խորանը մարմարեայ՝ իր շքեղութեամբ լուսազարդ, Փանիկի Տիրամայրը՝ վերեւէն սիրալիր հայեացքն էր ուղղած Հ. Կոմիտասին:

Առաջնորդը՝ Հ. Ներսէս Արքայս. Տէր-Ներսէսեան, իր փոխանորդ՝ Հ. Նշան Թ. Ծ. Վրդ. Գարաբէհեան եւ ժողովրդապետ Հ. Միքայէլ Մուրատեան, երեքով կատարեցին քահանայաթաղի արարողութեան առաջին մասը: Սրբազանը՝ 1930ական թուականներէն դասընկեր լուսահոգի եղբայրակցին՝ յուզմունքով ոգեկոչեց բազում արժանիքները հանգուցեալին եւ անոր կեանքի դրուագները ու համբուրեց Հ. Կոմիտասի ճակատը:

Արարողութեան կը մասնակցէր հիւրաբար Հայաստան գտնուող Գերպէ. Ներսէս Եպս. Սեթեան, նախկին Առաջնորդ Հիւսիսային Ամերիկայի ու Գանատայի Հայ Կաթողիկէ համայնքներուն:

Ժողովուրդն ամբողջ մեծ յարգանքով ողջունեց իր սիրելի հովիւը: Գիշերն ամբողջ, գիւղացիներէն շատեր աղօթքով հսկեցին դազադին շուրջ, Փանիկի Տիրամօր անոյշ հովանիին տակ:

4 Սեպտեմբեր 1997, կէսօրէ ետք՝ ժամը երեք: Փանիկի եկեղեցւոյն մէջ Ս. Պատարագ կը մատուցուի՝ ի հանգիստ հոգւոյ՝ Հ. Կոմիտասի. եւ ապա՝ քահանայաթաղի արարողութեան երկրորդ մասը: Ժողովուրդը խուռներամ հաւաքուած, լուռ կը հետեւի աղօթքներուն. արցունք, ծաղիկ ու խունկ կ'օծեն դազադը:

Ներկայ է Շիրակի Մարզպետը՝ Պր. Արարատ Գոմցեան, Փոխ-Մարզպետը՝ Պր. Պետրոս Մաքէեան եւ Մարզպետարանի Բարտուղար՝ Պր. Սեյրան Պետրոսեան, այլ աշխատակիցներով, որոնք սրտագին ցաւակցութիւններ կը յայտնեն, յանուն Շիրակի Մարզի, Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Սրբազան Առաջնորդին եւ անոր գործակից Հայրերուն: Որոշում կ'առնուի թաղումը կատարել եկեղեցւոյ բակին մէջ, կանգնելով խաչքար-կոթող մը: Այլ ծրագրեր կը մշակուին, գիւղական իշխանութեանց հետ, թաղման կարգին համար, որ տեղի պիտի ունենայ վաղը:

5 Սեպտեմբեր 1997, կէսօրէ ետք՝ ժամը երկու:

Տա՛նկ... տա՛նկ... ու դարձեալ կը հնչէ յամբօրէն Փանիկի եկեղեցւոյ տխուր զանգը, խուլ լողանջով, սգաւորի յուզմունքով:

Եկեղեցիին բակը լի է բազմահարիւր յուղարկաւորներով: Պայծառ արեւ մը կը շողայ, աշնանային ջերմութեամբ, կապոյտէն վար: Արագածի քառազապաթներն արդէն սպիտակ են հագուեր, երէկուայ փոթորիկէն ետք:

Ն.Ս.Օ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ցաւակցական հեռագրին վրայ, այսօր ահա՛ անոր սուգի ողջոյնը կը բերէր Ս. Էջմիածնէն, Մայր Աթոռի Դիւանապետ Գերշն. Ներսէս Արքայս. Պոզապալեան. Շիրակի թեմի կողմէն փութացեր էին Գիւմրիէն երկու քահանաներ՝ Տէր Շիրակ ու Տէր Արսէն, Հառիճավանքի վանահայրը, Մկրտչական եւ Աւետարանական Եկեղեցիներու Հայաստանի ներկայացուցիչներ՝ Երեւանէն եւ Գիւմրիէն (Վեր. Եոկրի Աւանդեան եւ Վեր. Ռուբիկ Փաշլեանեան, Վեր. Ռընէ Լեւոնեանի ցաւակցական նամակով):

Հեռագրերով վշտակցութեան ջերմ զգացումներ կը յայտնէին Երեւանէն՝ Գերշն. Շահէ Արքայս. Աճեմեան, Պետական Համալսարանի աստուածաբանութեան ամպիրոնի վարիչ, Վենետիկէն՝ Ս. Ղազարու Աբբահայր՝ Հ. Վարդան Մ. Վրդ. Քէշիշեան, Հոռմէն՝ Մայր Արմինէ Մակարոսեան, Ընդհ. Մեծաւորուհի Անարատ Յղութեան Հայ Բոյրերու Միաբանութեան, Վենետիկի Համալսարանի հայագիտութեան ամպիրոնի վարիչ՝ Հ. Լեւոն Զէքիեան:

Սրտառուչ երկար նամակով՝ ցաւակցութիւն կը յայտնէր Հոռմի Արեւելեան Եկեղեցիներու Խորհրդաժողովի Նախագահ՝ Ծիր. Աքիլէ Սիլվեստրինի, որու կը զուգէր իր յուզմունքը Մոնս. Կլաուտիոյ Կուճերութիւն: Ծիրանաւորին նամակը՝ որ մեծ գնահատանքով կը ներբողէր լուսահոգի Հ. Կոմիտասի շինարար ու անձնուէր գործունէութիւնը, հանրութեան կարդաց նոյն ինքն Գերշն. Առաջնորդը՝ Հ. Ներսէս Արքայս. Տէր-Ներսէսեան, արեւելահայ թարգմանութեամբ:

Սարգսիսարանի իշխանութիւնները, ինչպէս երէկ, դարձեալ փութացեր էին, վերջին անգամ ողջունելու Փանիկի մեծ ու խոնարհ վաստակաւորը. հոն էին Աշոցքի ու Փանիկի հիւանդանոցներու անձնակազմերը, բժիշկներ, բոյժ-քոյրեր, ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ, աշակերտները՝ սեւ երիզներ կապած իրենց ձեռքերուն՝ չուրջն էին շարուեր դադաղին, ուրիշներ կը հսկէին կարգապահութեան, աղջիկները ծաղկեփունջեր կը զետեղէին: Յարգանքի տուրք կը մատուցէին՝ Կրօնից Գործերու

Խորհրդի անունով՝ Պր. Սերգեյ Վարդանյան, Ճինիշեան Հիմնադրամի եւ Հայաստանի Աստուածաշնչային Ընկերակցութեան ներկայացուցիչներ, Մխիթարեան նախկին աշակերտներու կողմէ՝ Պր. Յովսէփ Սեֆերեան (Հնդկաստանի ներկայացուցիչ ի Հայաստան), Անարատ Յղութեան Հայ Բոյրերը՝ Ծաղկաձորէն, Գիւմրիէն, Տաշիրէն, Հեշտիայէն:

Ս. Պատարագի ընթացքին, զոր մատուց ինք Առաջնորդ Սրբազան Հ. Ներսէս Արքայս. Տէր-Ներսէսեան, յուզիչ խօսքերով ու արցունքով դրուատեց հանգուցեալի ազգանուէր ու շինարար վաստակը, անցեալէն ու մանաւանդ 1991 թուականէն առդին, ի Փանիկ: «Ամէն բան թողուց, ինչպէս Յիսուսի Առաքեալները, - ըսաւ Սրբազան Առաջնորդը, ներշնչուելով օրուայ Աւետարանէն, - ու եկաւ Հայաստան, Փանիկ, նուիրուելու իր փոքրիկ եղբայրներու ծառայութեան»:

Շատ յուզիչ էր արարողութեան այն պահը՝ ուր, յանուն հանգուցեալին, ներկայ բոլոր հոգեւորականները հրաժեշտի ողջոյն կու տային սուրբ Եկեղեցւոյ, տէրունական խորանին, քահանայակից Հայրերուն ու բոլոր ժողովուրդին, ողբագին յայտարարելով՝ թէ ահա՛ նա կ'երթայ իր արարչին մօտ, աւարտած ըլլալով իր երկրային ճանապարհորդութիւնը: Ու բոլորը կը բարձրանային խորան, համբուրելու Սուրբ Խաչն ու Աւետարանը, եւ ապա կ'ողջագուրուէին, փոխան հանգուցեալ վարդապետին:

Գերշն. Պոգապալեան Սրբազան յուզմունքով կ'երգէր «Ողջոյն»ներէն առաջինը, ու աղօթքներով կը մասնակցէր արարողութեան:

Ու թափօրը կ'երկարէր եկեղեցւոյ շուրջը, ողբաձայն շարականներով, տխուր զանգին ընկերակցութեամբ, եւ կանգ կ'առնէր բալին մէջտեղը, զանգակատան առջեւ ու ծայր կու տային դամբանական ոգեկոչումները. նախ՝ Վեհափառ Հայրապետի Ս. Էջմիածնի ներկայացուցիչ՝ Գերշն. Պոգապալեան Սրբազան կը յիշէր իր անդրանիկ հանդիպումը Հ. Կոմիտասին, Լիբանանի Պիքֆայա գիւղին բարձունքին, ու հետզհետէ 1951 թուականէն մինչեւ Երեւան, Էջմիածին ու Փանիկ. ցաւակցութիւն կը յայտնէր նաեւ Հայաստանի Աստուածաշնչային Ընկերութեան եւ Ճինիշեան Հիմնադրամի Խորհուրդներուն կողմէ, որոնց անդամն էր լուսահոգին: Ապա՝ Շիրակի թեմի անունով՝ Տ. Արսէն Գէ. Սիմոնեանը, հոգեշունչ զգացումներով եւ էկումենիկ մաղթանքներով վեր կը հանէր Հ. Կոմիտասի համեղբայրական ու միասնական վերաբերումը Հայ Առաքելական

Եկեղեցւոյ եւ անոր զաւակներու հանդէպ: Հայ Աւետարանական ու Մկրտչական եկեղեցիներու վշտակցութիւնը կը բերէր Վեր. Եոռի Աւանդան: Մխիթարեան նախկին աշակերտներու անունով՝ Պր. Յովսէփ Սեֆերեան, խանդավառ ու արեւաշող խօսքերով:

Ոգեկոչման պահը կը փակէր Շիրակի Մարզի Փոխ-Մարզպետ, Պր. Պետրոս Մաքէեան, նախկին Նախագահ ամբողջ Արթիկի շրջանի, ինք եւս Փանիկցի եւ մտերիմ բարեկամ Հ. Կոմիտասի:

Թաղման արարողութեան վերջին պահուն, Գերշն. Պողոս-պալեան Սրբազան երգեց «Դա՛րձ, անձն իմ» շարականը. Առաջնորդ Հայրը օրհնեց հողը ու «Փառք ի բարձունս»ի երերուն եղանակով ու դամբանին օրհնութեամբ լրացաւ արարողութիւնը, շատերու արցունքներն ալ թաղելով լուսահոգի, շատ սիրելի, անմոռանալի Հ. Կոմիտասի աճիւններուն հետ:

Բազմաթիւ ծաղկեպսակներ եկան զարդարել դամբանը՝ յանուն Փանիկի Եկեղեցւոյ Սպասաւորներուն, Դպրոցին, Հիւանդանոցին, Աշոցքի բժշկներուն, Հայաստանի Աստուածաշնչաւորին Ընկերակցութեան, Հայ Աւետարանական եւ Մկրտչական եկեղեցիներուն, Ժինիչեան Հիմնադրամի Խորհուրդին, Անարատ Յղութեան Հայ Գոյրերուն եւ Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդարանին:

Վերանորոգ Եկեղեցւոյ դիմաց, ընդմէջ նորակառոյց քարաշէն քահանայատան եւ աշակերտներու ժողովատեղիին (վերջինս՝ դեռ անաւարտ, «Օրաթորիօ» անունով), եկաւ հանգչիլ Հ. Կոմիտաս Վրդ. Մանուկեանը, պարտէզի Արեւմտեան պատին առջեւ. մինչ իր ձեռնարկով բարձրացած հիանալի հիւանդանոցը, իր ընտիր ու բարձրորակ սարքաւորումներով՝ կը հսկէ հիւանդներն, որպէս ամուր բերդ ապագայ առողջ սերունդներու:

Մայրամուտի ոսկի շողերն եկան օծելու ծաղկազարդ դամբանը, մինչ յուղարկւաւորները, հաւաքուած ակումբի սրահին մէջ, հոգեծաշով ու զգայուն ներբողներով կը դրուատէին հանգուցեալին անխոնջ վաստակը:

Անմոռաց յիշատակը օրհնեալ, արեւաշող ծաղկի նման
ճառագայթէ Փանիկէն յաւիտեան,
Սիրելի Հ. Կոմիտաս Մանուկեան:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

Հ. ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ

Ծնած է Կ. Պոլիս, 1921ի Օգոստոսի 16ին: Տնտեսական համեստ պայմաններով ապրող ծնողաց զաւակ, Նորայր անունով (գերդաստանի բուն հայրական ազգանունը՝ Ունճեան), կ'ուսնենայ քոյր մըն ալ, որ կ'ապրի Իսթանպուլ: Այլ հարազատներ՝ ունի հոն ու Մարսիլիա:

Նորայր, այլ հասակակից ընկերներով կը մտնէ Վենետիկի Ս. Ղազար վանքը, 1930 թուի Հոկտեմբերին:

Բաճրագոյն երկրորդական ուսումներէն ետք, կ'անդամակցի Միխիթարեան Միաբանութեան: Իր հարազատ դասընկերներն էին՝ Հ. Եփրեմ Տէր-Ղազարեան, Հ. Պօղոս Անանեան եւ Հ. Ներսէս Տէր-Ներսէսեան:

1940-1947 թուականներուն, իր ընկերներով, կ'աշակերտի, Հռոմի մէջ, «Գրիգորեան» աշխարհահռչակ Համալսարանին, երեք տարի՝ փրիսոփայութիւն եւ չորս՝ աստուածաբանութիւն:

1947ի Դեկտեմբերին կը ձեռնադրուի կուսակրօն արքայ, ինքն ալ՝ Տէր-Ներսէսեան Արքեպիսկոպոսի նման՝ Տէր Սարգիս Արքեպիսկոպոս Տէր-Աբրահամեանէն, որ Կովկասի Հայ Կաթողիկէներու Առաջնորդն էր եղած, Սովետական Կարգերու հաստատումէն առաջ (1902-1918):

1948-1958, Հ. Կոմիտաս կը գործէ Լիբանանի մէջ, ուր Վենետիկի Միխիթարեանները մասնաճիւղ բացած էին, որպէս փոքր Ընծայարան:

1960ին, իր դասընկերներով կը ստանայ Մայրագոյն Վարդապետի աստիճան, Ուլուհոճեան Աբբահօր ձեռքերէն:

Մինչեւ 1964 կը պաշտօնավարէ Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանի մէջ, Ուսումնական-Տեսուչի պաշտօնով: Կը հասցնէ փայլուն աշակերտներ, որոնք այսօր պատիւ կը բերեն՝ աշխարհի չորս ծագերուն, Պոլիսէն Լոս-Անճելէս: Ապա մի քանի տարի կը ստանձնէ մատակարարական պատասխանատուութիւններ, Ս. Ղազարու մէջ ու շուրջը: Շուրջ երկու տարի ալ պաշտօնավարած է Սեւրի (Փարիզ) Սամուէլ-Մուրատեանի մէջ:

1973-1990 կը վարէ Ս. Ղազարի տպարանը, մեծ ձեռնհասութեամբ. այժմէական ծրագրերու հետամուտ՝ իր գործօն նկարագրով Միխիթարեան Տպարանը կը դարձնէ Վենետիկ քաղաքի ամէնէն արդիական ու փայլուն տպարաններէն մէկը: Կը հրատարակէ արժէքաւոր բազում գրքեր, գեղարուեստական բարձր որակով:

Այնուհետեւ շուրջ տարի մը կը պաշտօնավարէ Հալէպ, Մխիթարեան Վարժարանի սեմէն ներս ստեղծելով խանդավառ մթնոլորտ մը:

1991ի Ապրիլին կու գայ Հայաստան եւ կը սահմանուի Արթիկի Շրջանի, Փանիկ հայ-կաթողիկէ գիւղի ժողովրդապետ, հոգեւոր հովիւ:

Կը չէնցնէ եկեղեցին, նոր հիւանդանոցին հիմերը կը դնէ, կը կառուցէ ժողովրդապետարան ու գիւղի տղոց համար՝ ժողովատեղի, որ տակաւին կը մնայ անաւարտ:

Գործունեայ, նկարագրով՝ չէն ու շատ սրամիտ, կ'առինքնէ բոլոր ժողովուրդը, մեծապէս նպաստելով գիւղի հոգեւոր վերելքին:

Եւ ահա՛ անակնկալօրէն, Հ. Կոմիտաս կը հեռանայ այս աշխարհէն, իր սիրելի գիւղէն ու գիւղացիներէն, որոնց համագիւղացի էր դարձած՝ հայրական սիրով:

«Ազգին համար» - ինչպէս սովոր էր ըսել - աշխատեցաւ մինչեւ վերջին շունչը, մեծ անձնուիրութեամբ:

Անդամ էր Հայաստանի Աստուածաշնչային Ընկերակցութեան եւ Ծինիչեան Հիմնադրամի Հայաստանի Խորհուրդներուն, ժիր գործակցութեամբ:

Հրատարակած է Հայոց պատմութեան հատորիկ մը, մանուկներու համար, պատկերազարդ՝ գունաւոր, վեց լեզուներով «Իմ նախնիքներու պատմութիւնը» խորագրով (հայերէն, իտալերէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, գերմաներէն եւ սպաներէն):

Լոյս ընծայած է պատմական հայ մեծ դէմքերու եւ յիշատակներու նուիրուած, մետալներու շարքեր, 60 տեսակ, ոսկի, արծաթ եւ պղինձ գոյներով:

ՀՌՈՄԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

ԿԱՐՏԻՆԱԼ ԱՔԻԼԼԷ ՍԻԼՎԵՍՏՐԻՆԻ

ՑԱԽԱԿՑԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ ԿՈՒՂՂԷ

**Հ. ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԹԻԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴ**

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔՊՍ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆԻՆ

(4 Սեպտեմբեր 1997)

Մինչ Ձեր հաւատացեալ համայնքը կը հաւաքուի երկրաւոր վերջին ողջոյնն ուղղելու Մխիթարեան Ուխտի միաբան եւ սիրելի Փանիկ գիւղի հոգեւոր հովիւ՝ Հ. Կոմիտաս Վրդ. Մանուկեանին, կը փութամ հաղորդել Ձեզի, որ աղօթքներով մասնակից եմ Ձեր մեծ վշտին, ապագայի սուրբ յոյսերով աուջուն:

Տէրը իր մօտ կանչեց Բարի մարդ մը, որուն հովուական կերպարը, համակրելի ժպիտով եւ նուրբ սրամտութեամբ օծուն, ոչինչ չէին նուազեցներ, այլ՝ առաւել եւս կը ցոլացնէին խորութիւնն իր հաւատքին եւ ազնուութիւնն իր հոգիին: Զգայուն յուզումներու տէր էր ան, յայտնի անոնց՝ որ խորապէս կը ճանչնային զինքը:

Գիտեմ թէ ինչքան վշտալի է այս մահը, նախ եւ առաջ Ձեզի համար, Գերշ. Սրբազան Հայր, որ բացի հանգուցեալին հետ ապրելէ, որպէս դասընկեր ու հոգեկից եղբայր, վանական կեանքի երկար տարիներու ընթացքին, շարունակեցիք խորացնել այդ հոգեւոր մտերմութիւնը, գործակցելով անոր հովուական՝ ոչ այնքան դիւրին առաքելութեան, Հայաստանի մէջ:

Դուք երկուքդ ալ միասնաբար հրաժարեցաք Ձեզի համար ժառանգութիւն դարձած Սուրբ Ղազարու մենաստանի խնկաբոյր աւանդութիւններէն, Ձեր ժողովուրդին նուիրելու համար, վերջապէս՝ ազատ ու անկախ Հայաստանի մէջ, Ձեր սրտի հայրական ու հովուական տուրքը, երկար տարիներու առանձնութեան մէջ դարբնուած, աղօթքով եւ ուսմունքով, որպէս թէ այդ բոլորը ըլլային երկարատեւ պատրաստութիւն, առաւել եւս թանկագին ծառայութեան մը, որ սկիզբ կ'առնէր ոչ այնքան երիտասարդ հասակի մէջ:

Հայր Կոմիտաս սիրեց ապրիլ այդպիսի դժուար պայմաններու մէջ, որ՝ հաւատքի աչքերով, կը նկատուի առիթ՝ Աստուծոյ կամքին ենթարկուելու լիովին, ամբողջ ձօնուած Տիրոջ սիրոյն, որ անսպառ է:

Հեշտ չանցան Փանիկի իր տարիները, նիւթական հսկայ դժուարութիւններով, որոնց յաղթահարեց քաջութեամբ, Հայաստանի բոլոր ժողովուրդին հետ: Հոն էր իր տունը, զոր ուզեց գեղազարդել, որպէսզի իր ժողովուրդը հպարտ մնայ: Ուզեց գործել քրիստոնէական սիրոյ եւ հաղորդակցութեան միասնական ոգիով, առանց հրահրելու բաժանումներ: Այս ոգիով գնահատեց եղբայրներն Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ, որոնց հանդէպ միշտ յայտնաբերեց խոր յարգանք եւ փոխադարձ գտաւ սէր ու մեծարանք:

Իր ձեռքը չփակեց ոչ մէկուն առջեւ, սիրալիր հայր եղաւ մանուկներուն, վստահելի առաջնորդ՝ երիտասարդներուն, գնահատուած խորհրդատու՝ հասուն մարդոց, եւ մահամերձներու սնարին կանգնած՝ պահապանն եղաւ անոնց յետին շունչին: Սրտանց մասնակից եղաւ իր հաւատացեալներու կարօտութեանց եւ սովոր էր զանոնք կոչել «իւր ընտանիքը»: Ու գաղտնի չէր պահած՝ թէ կը ցանկար անոնց մէջ մեռնիլ, օր մը:

Եւ ահա՛ Տէրը լսեց անոր աղօթքը եւ իր մօտ կանչեց իր հաւատարիմ ծառան, Աշոցքի գիշերային անդորրութեան մէջ, այն հիւանդանոցի հովանիին տակ՝ որ Սրբազան Պապի նուէրն է Հայաստանին:

Թող անոր հոգին հանգչի խաղաղութեամբ. թող անոր գերեզմանին վրայ հսկեն Փանիկի իր սիրելի ժողովուրդին զաւակները, ու բոլոր անոնք՝ որոնց ինք ծառայեց, որպէս բարի հովիւ: Եւ արցունքները որ պիտի թափեն անոր դամբանին վրայ, թող ըլլան որպէս մկրտութիւն՝ հոգեւոր վերածնունդի:

Զեզի, Գերշն. Սրբազան Հայր, Զեբ Առաջնորդական՝ Թեմի հոգեկից վարդապետներուն, առաքինազարդ Բոյրերուն, սիրելի ժառանգաւորներուն եւ համօրէն ժողովուրդին կու գամ հաղորդել իմ սրտառուչ ու խորին վշտակցութիւնը, ջերմ ողջոյններով եւ յուսալիր աղօթքներով:

4 Սեպտեմբեր 1997

Որը վշտով տեղեկացանք գոյժը Հ. Կոմիտաս Վարդապետի անժամանակ մահուան: Յիշում ենք նրա երկար տարիների արդիւնաւէտ ծառայութիւնը Մխիթարեան Միաբանութեան ծոցին մէջ: Թող Ամենակարող Աստուած Հ. Կոմիտասի հոգին ընդունի իր լուսեղէն յարկերում եւ Սուրբ Հոգին Մխիթարութիւն պարգեւի Միաբանութեան Եղբայրներին եւ բոլոր սգաւորներին:

Յիշատակ արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

Գարեգին Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
Էջմիածին

4 Սեպտեմբեր 1997

Որը վշտով լսեցինք անակնկալ մահուան մասին Հ. Կոմիտաս Վրդ. Մանուկեանի եւ մեծապէս ցնցուած ենք եւ սուգի մատնուած: Թող Բարին Աստուած իր ծառայի եւ պաշտօնեայի հոգին ընդունի Երկնից Արքայութեան մէջ, եւ Սուրբ Հոգին Մխիթարութիւն պարգեւի Հայ Կաթողիկէ Համայնքի, Փանիկի եւ Մխիթարեան Միաբանութեան բոլոր անդամներին, ինչպէս նաեւ հանգուցեալ Հօր պարագաներին:

Յանուն Մայր Աթոռի Միաբանութեան ընդունեցէք մեր խորին ցաւակցութիւնները:

Ներսէս Արքա. Պոգապալեան
Դիւանապետ Մայր Աթոռի
Էջմիածին

5 Սեպտեմբեր, 1997

Գերապայծառ

Տ. Ներսէս Արքաւ. Ներսէսեան

Առաջնորդ Կաթողիկէ Հայոց Հայաստանի եւ Վրաստանի

Գերապայծառ եղբայր,

Այսօր ցաւ ի սիրտ իմացայ վախճանը Կոմիտաս Վարդապետին: Կու գամ յայտնել իմ ցաւակցութիւնները Ձեր Գերապայծառութեան, Հայ Կաթողիկէ համայնքին եւ շատ սիրելի Մխիթարեան Միաբանութեան:

Հանգուցեալը ճանչցայ երեսուն տարիներ առաջ եւ մեր մէջ ստեղծուեցաւ երկարատեւ եւ մնայուն համակրութիւն: Իմացայ, որ նա իր հոգին աւանդած է արդարի մահով եւ վստահ եմ, որ ան պիտի ներկայանայ իր Արարիչին իր պարտականութիւնը խղճմտօրէն կատարած ըլլալու մաքուր հոգիով:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

Շահէ Արք. Աննան
Երեւան

Սեպտեմբեր 4, 1996թ.

Հայաստանի, Վրաստանի եւ Արեւելեան Եւրոպայի

Հայ Կաթողիկէ Թեմի Առաջնորդ՝

Արքեպիսկոպոս Ներսէս Տէր-Ներսէսեան,

Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցու առաջնորդներ,

Սիրելի բոյրեր եւ եղբայրներ

Խորապէս վշտացած ենք եւ սրտի կակիծով տեղեկացանք Քրիստոսով մեր շատ սիրելի եղբայր Սրբազան Հայր Կոմիտասի մահուան մասին:

Հայ եկեղեցու համար դա մի անդառնալի կորուստ էր: Հայր Կոմիտասը իր ամբողջ կեանքը նուիրեց հոգեւոր ծառայութեանը ի բարօրութիւն Հայ եկեղեցու եւ ի Փառա Յիսուս Քրիստոսի: Հայ եկեղեցին հաճոյքով կը վայելի Հայր Կոմիտասի հոգեւոր ծառայութեան անգնահատելի պտուղները: Մենք երկար կը պահենք մեր սրտերում մեր խորը յարգանքը եւ սէրը մեր եղբօր հանդէպ:

Հայ Աւետարանչական Ընկերակցութեան Հայաստանի գրասենեակների անունից ցաւակցում ենք ողջ Հայ Կաթողիկէ համայնքին՝ Սրբազան Հայր Կոմիտասի մահուան կապակցութեամբ:

Սուրբ Հոգին թող մխիթարի մեր բոլորի խորը վիշտը:

Վեր. Ռընէ Լեւոնեան
Երեւան

Սեպտեմբեր 4, 1997թ.

Հայաստանի, Վրաստանի եւ Արեւելեան Եւրոպայի
Հայ Կաթողիկէ Թեմի Առաջնորդ՝
Արքեպիսկոպոս Ներսէս Տէր-Ներսէսեան,
Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցու առաջնորդներ,
Սիրելի քոյրեր եւ եղբայրներ

Որք վշտով եւ սրտի կսկիծով տեղեկացանք Քրիստոսով մեր շատ սիրելի եղբայր Սրբազան Հայր Կոմիտասի մահուան մասին:

Հայ եկեղեցու համար դա մի անդառնալի կորուստ էր: Հայր Կոմիտասը իր ամբողջ կեանքը նուիրեց հոգեւոր ծառայութեանը ի բարօրութիւն Հայ Եկեղեցու եւ ի Փառա Յիսուս Քրիստոսի: Մենք երկար կը պահենք մեր սրտերում մեր խորը յարգանքը եւ սէրը նրա հանդէպ:

Հայաստանի Աւետարանական Եկեղեցիների անունից ցաւակցում ենք ողջ Հայ Կաթողիկէ համայնքին՝ Սրբազան Հայր Կոմիտասի մահուան կապակցութեամբ:

Սուրբ Հոգին թող մխիթարի մեր բոլորի խորը վիշտը:

Վեր. Եռլի Աւանեսեան